

ภาพลวดลายตู้พระธรรมวัดฟ้าหยาด บ้านฟ้าหยาด ตำบลฟ้าหยาด อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร ถ่ายเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๖ เวลา ๙:๕๕:๕๖ น.

การจุดติแห่งพระยาทั้งห้า

๓/๑๙/๒ (ต) บัดนี้ จักจาถึงพระยาทั้งห้า อันได้ก่ออุปมุงอุรังคธาสนั้น ก็ลาพากจากกันเมื่อสู่บ้านเมืองแห่งตน

ในปีนั้น ราชเทวีพระยาอินทปัฐนคร ผันเห็นแก้วมณีโชติ ๒ หน่วย ตกแทบอก เกิดเป็นข้างเผือกไปสู่อากาศหั้นแล

ยามนั้น พระยาสุวัณณภิงคละ จุดติไปเอาปฏิสนธิในท้องนางเทวี ทงคักถ้วนแล้ว ประสูตออกได้ ๒ ปีแล ใช้ชื่อว่า เจ้ามหารัตตนกมมาน ตามนิมิตแล

พระยาคำแดงตนน้อย จุดติก็ได้เกิดห่วมท้องแม่เดียวกัน จึงใส่ชื่อว่า จุลลรัตนกมมาน ด้วยลำดับ ก็มีหั้นแล

ในกาลยามนั้น เทวดาหนองหานน้อย หนองหานหลวง สันตะ ทนมูลนาคกงหลังแลชีวายนาคกงหลัง ควัดเป็นแม่น้ำอันหนึ่ง น้ำจึงเป็น ฟองลม¹ มากองเข้ามาหนองหานน้อย เทวดาหนองหานน้อย ๓/๒๐/๑ เล่าให้น้ำน้อย สืบเข้ามาฮอดหนองหานหลวง เทวดาหนองหานหลวง จึงให้น้ำน้อย สิบ² เข้า ธาตุเมืองสุม³ หั้นแล บ้านเมืองพระยาทั้ง ๒ ก็ กำปาง⁴

คำบาง⁵ อันเป็น น้องแห่งพระยาสุวัณณภิงคละ จึงเอาคนทั้งหลายพาย (ว้าย) น้ำขึ้นเมื่อตั้งเป็นเมือง อยู่แคมของที่ ห้วยเก่าคดเก่าเลียวหั้น ผุงเชื้อขุน เสบ⁶ สัปปุริสสะ แต่งบ้านแปงเมืองต่างพระยาทั้ง ๒ แต่ก่อนบ่ผ่อน ปวีณ⁷ จึงพ้อมกันเอาพ่อท้าวคำบางเป็นใหญ่

ชุมอันเป็นไผ่ผ่า (ไพร่ฟ้า) หินงชาติ ให้ตั้งอยู่ในหนองคันแทเสื่อน้ำ กำนานปี นาแขง⁸ กินปางนั้นแล

ผุงอันตายนน้ำไปได้แคมชีวายนที่นั้น แม่นพาทิศคามบ่าว ไผ่⁹ ทั้งมว

ทนมูลนาค อันควัดแปวแต่น้ำของ ออกไปเป็นบุงหนองอันใหญ่แล้วก็ตั้งอยู่นั้น จึงกทำริทธิให้น้ำ ฟองอยายแคมเบื่องเดียวเพิงพาน (เพื่อกัน) คนไว้ บุงหนองอันนั้น คนทั้งหลายจึงเ็นว่าเป็น น้ำของ ๓/๒๐/๒ (เต) หลง (โขงหลง) หั้นแล

ชีวายนาค เล่ากทำริทธิควัดแต่น้ำมูลนาค เป็นบุงเป็นวังแล ลุควัดพาน (กัน) ไว้ คนทั้งหลายผุงตกหนองคืนมา เขา (เข้า) บุง¹⁰ อันนั้นจึงว่า ชีหลง หั้นแล

1 คตินลม-ผู้ปริวรรต

2 หมายถึง ลบ, ท่วม, ปิด, เต็ม เต็ม

3 ฉบับของหอสมุดแห่งชาติ (๒๔๘๓) กล่าวว่า ธาตุเชิงชุม, ฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า พระธาตุเชิงชุม

4 อับปาง-ผู้ปริวรรต

5 ฉบับของหอสมุดแห่งชาติ (๒๔๘๓) กล่าวว่า น้ำของพระยาสุวรรณภิงคาร

6 ร่วมกัน-ผู้ปริวรรต

7 ประเพณี-ผู้ปริวรรต

8 หมายถึง การทำนอกรอกฤดูกาล-ผู้ปริวรรต

9 ไพร่-ผู้ปริวรรต

ธมฺมุตฺตนา¹¹ ชีวายนาค ตั้งอยู่ได้ ๓ เดือน คั้นว่า คนทั้งหลายตั้งเป็นเมืองนำแคมหนองทั้ง ๒ แล้ว นาคทั้ง ๒ จึงให้น้ำบก คนทั้งหลาย ผูกเป็นพี่น้อง เขาก็ **หากกกหากหอม**¹² กัน จึงแต่งเข้ามาเอาเวียงบ้าน กานเมือง ดอมก้อท้าวค่าง เมืองราชธานีจึงเต็มแคมหนองทั้ง ๒ ดังเก่าแล

ในกาลยำนั้น คนทั้งหลายจึงว่า **หนองหานน้ำลายเมืองขุม**¹³ หั้นแล

เมื่อมหารัตตณกุมมานแลจุลลิตตณกุมมาน เกิดมาได้ปี ๑ **นางปัจฉิมกุมารี** เมียเจ้าราชบุตร ผู้เป็น ลูกพระยาจตุรณีพรหมทัต¹⁴ นั้น ฝันว่า พระยาจตุรณีพรหมทัต ยอดปราสาทค่าเล่าเกิดเป็น **ดอกบัวขาวงาม** ขึ้นเมื่อสู้อากาศ พระยาจตุรณีพรหมทัต พระยาอินทปฏิฐานคร จุตติ ๓/๒๑/๑ พ้อมกันมาเอาปฏิสนธิในท้องนาง เสนาอำมาตสพระยาทั้ง ๒ ก็ **เมียนคาบส่งชะกาน**¹⁵ พระยาทั้ง ๒ แล้ว จึงราชาพิเสกเจ้าราชบุตรจตุรณีพรหมทัต นางปัจฉิมกุมารีเทวี ทงคักถ้วนแล้วตั้งนั้น ก็ **ประสูตยงกุมมานทั้ง ๒** พ้อมกันครั้งเดียวนั้น ได้ขอบแล้วใช้ชื่อว่า **มหาสุวณฺณปราสาทกุมมาน** ผู้น้องนั้นใส่ชื่อว่า **จตุรณิสวณฺณปราสาทกุมมาน** ก็มีหั้นแล

ยามนั้น **นางสิริตนะเทวีแห่งพระยาสุริยวงสาสิทธิเทษชัมมิกกราชาเอกกราสเจ้า** อันได้เสวยราสใน เมืองฮ้อยเอ็ดปักตุนั้น ฝันว่า เทวดาเอา **หอยสังข์ขาว** ตัว **บรมสุต**¹⁶ มาให้ บ้านเมืองเกิดเป็นดงเป็นเหล่า เป่า สุรเสี่ย นางแลพระยาคาบ (กาย?) หนี เมื่อก้าตาวนออกเมืองก็เกิดมีที่นั้น หอยสังข์อันเทวดาให้นางราชเทวี นั้น ก็ลิมเสี่ย ฝันว่าเป็นดังนี้ พระยานันทเสนผู้เป็นน้อง จุตติไปเอาปฏิ ๓/๒๑/๒ (แต) สนธิในท้องแห่งนางสิริตตนะเทวีหั้นแล เสนาอำมาตสในเมืองสีโคตรบอง **เมียนคาบส่งชะกานพระยานันทเสนแล้ว** ชุมนุมกันว่าเมืองสีโคตรบองนี้ เป็นอนตายยั้งนัก จึงพ้อมกันพ่ายหนีขึ้นมาตั้งอยู่ **ป่าไม้ฮวก**¹⁷ หั้นแล้ว จึงพ้อมกันราชาพิเสก น้องพระยา อันเป็นลูกนางเทวีเสวยราสแล ขึ้นชื่อว่า **พระยามรุกขนคร** หั้นแล

ยามนั้น **นางสิริตตนะราชเทวี** ทงคักถ้วนแล้วประสูตออกได้เจ็ดวันแล้ว นางราชเทวีเล่าจตุตติมาเกิด เอาปฏิสนธิในท้องนางผู้ ๑ เป็นวงสาพระยาตีโคตรบุงแต่ก่อนนั้น นางผู้นั้น เมื่อจักทงคักฝันว่า ได้ถือแหวน แก้วพลัดตั้งนั้น แล้วประสูตออกได้ขอบ แล้วจึงใส่ชื่อว่า **นางแก้วเกสิ** ก็มีแล ส่วนตั้งเจ้ากุมมาน พายหลังนั้น **บาทบริจา**¹⁸ หากเลี้ยงถึงขอบ แล้วจึงใส่ชื่อว่า **เจ้าสังขวิไชยกุมมาน** ตามนิมิตอันนางฝัน ๓/๒๒/๑ นั้นแล

10 หมายถึง ที่ลุ่มอยู่ติดกับลำน้ำ ฤดูน้ำมีน้ำขังอยู่คล้ายบึงหรือหนอง

11 บางครั้งก็ว่า ทมมุตตนา-ผู้ปริวรรต

12 สามัคคีกลมเกลียว-ผู้ปริวรรต

13 ฉบับของหอสมุดแห่งชาติ (๒๔๘๘) กล่าวว่า หนองหานน้ำลายเชิงขุม, ฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า หนองหานหลวงน้ำเชิงขุม

14 ที่ผ่านมาจารจุลลิตตณกุมมาน-ผู้ปริวรรต

15 จัดการศพ-ผู้ปริวรรต

16 บริสุทธี-ผู้ปริวรรต

17 ฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า ป่าไม้รัง, บทก่อนหน้าในเอกสารนี้บอกว่าเป็นป่าไม้ฮวก-ผู้ปริวรรต

18 บาทบริจาริกา-ผู้ปริวรรต

ยามนั้น พระยามรุกขนคร จึง (เอา) นางแก้วเกสี อันเกิดในวงสาอันเดียนั้นมาเป็นลูก นางราชเทวี พระยามรุกขนคร เล่าฝันได้ ก็น¹⁹ สุกันธรัสสะทั้งมวร หอมทั่วทุกแห่ง นางชะงัดตั้ง ก็ยังปรากฏหอมทั่ว ทั้งมรดังนั้น แล้วพระยามรุกขนครจึงหัน (สั่ง) พระยา มาแก้คำฝันแห่งนาง พรามจึงทวายเป็น บ่เป็น **สัง** (หยิ่ง/อะไร) จักได้ลูกผู้ประเสียดว่าท้าวพระยา ในลังกาชุมพูที่ทั้งมวร คำฝันอันนี้ เป็นสุคันธนิมิตด้วยเทวดา สังคะ ให้วุฒิปายหน้าพุ่นแล **พระยาสุริยวงสาสิทธิเตชธัมมิกกราชาธิราชเอกราสเจ้า** จุตติมาเอา ปฐิสนทิต ในท้องราชเทวีเมืองมรุกขนคร **ธรงคัก**²⁰ ถ้วนแล้วประสูตออก มีอุปอ้นงาม พรามทั้งหลายว่าแม่น หน่อพุทธรวงสา จึงใส่ชื่อว่า **สุमितตวงสาราขุมมาน** เจ้าก็ **จำเรน**²¹ ขึ้นใหญ่ มาอายุได้ **๑๓ ปี**²² พระยามรุกขนครตนเป็นพ่อ เล่าจตุตติเมื่อเกิด ๓/๒๒/๒ (๒) ในชั้นฟ้าตูลิตตา ปรากฏชื่อว่า **มรุกขราชเทวบุตร** จักลงมาพ้อม พระพุทเจ้า **อง**ชื่อว่า **เมตยะโพธิสัต**²³

ยามนั้น เสนาอามาสแลพรามทั้งหลาย จึงราชาพิเสกเจ้าสุमितตวงสาราขุมมาน เป็น **พระยาสุमितตวงสาราขามรุกขนคร** จึงเอานางแก้วเกสีหัด (รด) เป็นราชเทวีหั้นแล

ยามนั้น **ชิตะกัปปิรัสเสีเจ้า**²⁴ สองเห็น **อนาคตะไภ**²⁵ จักเกิดมีแก่พระยาทั้ง ๒ ดั่งนั้น จึงมาเอาพระยาอมรณีแลพระยาโยธิกายาไปบวชที่ (ภู) **พระยาผ่อ** (ผ่อ) ให้เป็นรัสเสีแล้ว แต่งเผา (ยา) **พละเพดแลอายุวัฒนเพด** ให้องแลตนแลหน่วย จึงเอากันไปอยู่ป่าหิมมัมพพานพุ่นก็มีแลฯ

เสนาอามาสพระยาทั้ง ๒ ชุมนุมกันว่า พระยาเจ้าเฮายินดีกับรัสเสี หนีไปบวชพายหน้า บ่มักคั้นมาแล เฮามาพ้อมกันเป็นใหญ่ชุ่น ฮักสาบ้านเมืองเทิน

ว่าดั่งนี้ ยังมี **ประโลหิตต** (บุโรหิต) ๓/๒๓/๑ **อajaan** ผู้ ๑ จึงว่า **โบราณธัมม** หากกล่าว **ไหววาน**²⁶ บ้านเมืองอันได้เป็นใหญ่ หลายคนนี้ชุ่นชุ่นตัวผู้หลัก เทียรยอมบ่เอาถ้อยคำกัน จักกทำกิจจกานอันใหญ่ อันน้อยก็บ่แล้ว แม่นว่า **สิส่วยไฮ**กับบ้านเมือง ก็บกบางไปหั้นแล แม่นว่าจักกทำกานสมคาม (สงคราม) ก็บ่สู้ หมั้นคนจักรบฮ้อยคนก็บ่แก่เหตุ ว่าหลายคนแต่งบ่เป็น สังเท่าเล่าเดียวกัน เป็นดั่ง **หย้าแพด**²⁷ แล **หย้าคา** อัน บมี **วิญญาน**²⁸ นั้น หากมาฝั้นกัน เป็นอันเดียวกันดั่งนั้น เอาผูกข้างสาน ก็บ่ขาดแท้ดีหลีแล

“ฉะนั้น เรามาพ้อมกันเลือกเอาผู้เป็นสัปนุญรู้คลองธรรมให้มาเป็นใหญ่แต่สองคนเทิน คิดดั่งนี้ แล้วจึงไปเลือกเอาได้อยู่ทางเมืองพระยาโยธิกา ได้มาคนหนึ่ง ให้เป็นพระยาอัครฝ่ายหน้าแทนพระยาศรี

19 กลิ่น-ผู้ปริวรรต

20 ความหมายเดียวกับ ทรวงครรภ-ผู้ปริวรรต

21 เจริญ-ผู้ปริวรรต

22 ฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า ๑ ปี

23 อริยเมตไตรยโพธิสัต-ผู้ปริวรรต

24 ฉบับของหอสมุดแห่งชาติ (๒๔๘๓) กล่าวว่า ชิตะกัปปิฤณี, ฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า วีระกัปปิรัสเสี

25 อนาคตกัษ-ผู้ปริวรรต

26 ไหววาน-ผู้ปริวรรต

27 หมู้าแพรก

28 วิญญาน-ผู้ปริวรรต

อมรณีให้กินเมืองเค็งหนึ่ง และผู้หนึ่งอีกให้เป็นพระยาบุพระกรุนทนาราชแทนพระยาโยธิกา ส่วนช้างม้าแล
นายควน เช็ง ได้กินน้ำยาสิทธิเพทนั้นก็ตายหมดแล้ว พระยาทั้งสองอัน ได้ครองเมืองแทนนั้น โลมกันว่า
สมบัติข้าวของในเมืองร้อยเอ็ดประคูนี่ แม่นพระยาโยธิกา และพระยาศรีอมรณี ได้ไปกำหราบ นามตั้งเอาว่า
พระยาร้อยเอ็ดหัวเมือง แล้วจึงนำมามอบให้แก่พระยาสุริยวงศาสิทธิเดชธรรมิกราช บัดนี้พระยาสุริยวงศา
พระยาศรีอมรณีก็ตายเสียแล้ว พวกเราจึงเอารัฐโยธาเสนาอามาตย์ ช้างม้าแลคนหาญไปยาด (แย่งชิง) เอา
แล้วขนเอามา แล้วพระยาทั้งสองก็กระทำดังได้โลมกัน ได้ฆ่าฟันคนตายลงเป็นอันมาก คนก็เลยพากันแตก
หนีจากเมืองร้อยเอ็ดประคูนี่ คนที่เข้าสู่สงครามนั้นก็ให้คืนเมื่อบ้านเมืองดั่งเก่า”²⁹

ฝูงเข้ามาสมพพาน (สมภาร) นั้น ก็คืนเมื่อสู่บ้านเก่าเมืองหลัง แห่งตนแล

หมื่นพิชชโลภ ก็คืนเข้ามาเป็นเสนา แก่ พระยาอะชะฟาย (ฝ่าย) หน้า³⁰

ออกขุนพลเทศ (พลเทพ) ก็บ่หนี ยังอยู่กับที่เก่า

ออกขุนบุรชวงา จึงเอาควไปตั้งเมืองอยู่ถัด แตนแก้ว³¹ แลชุมนุมกัน จึงมีพระยาอะชะฟายหน้า พระ
ยาบุพพกรุนทนาราย ดั่งนั้นจึงชื่อว่า เมืองชุมนุมบ้อย ก็มีแล

ออกขุน ๓/๒๓/๒ (ไต) โลกกระบาล (โลกบาล) เอาควไปตั้งอยู่ ป่าหมากชุมนุมกันพื่อน พระยาทั้ง ๒ จึง
เฮียกชื่อที่นั้นว่า เมืองชุมนุมพื่อน แต่่นั้นแล้ว

ล้า่นั้น ขุนเล็กขุนน้อย เอากันไปตั้งเป็นเมืองเล็กเมืองน้อยอยู่ แล้วก็เข้ามาสู่สมพพาน พระยาสุमित
ตวงสาราชากรมรุกขนคร ทั้งมวรก็มีหั้นแล

หมื่นแก่ มีควห้าหมื่น มาสร้างเวียง (เวียง) อยู่เป็นเมืองบ่อน ๑

หมื่นพระน้ามรุ่ง มีควห้าหมื่น มาตั้งอยู่ เพียงปากชะดิง (ห้วยกะดิง) เบื้องเหนือแลฯ

หมื่นเชียงสา มีควห้าหมื่น มาตั้งเป็นเมืองที่ เพียงหมื่นพระน้ามรุ่งหั้นแลฯ

หมื่นหลวงกลางเมือง มีควแสนึง มาตั้งอยู่เป็นเมืองที่ ปากห้วยคาน³²

หมื่นล้ามเมือง มีควห้าหมื่น มาตั้งอยู่ที่ ปากห้วยหุด

หมื่นประชุมนุมเมือง มีควห้าหมื่น มาตั้งอยู่เป็นเมืองที่ ปากห้วยชวยน้ำเลี้ยงพอนม³³ แล

หมื่นกลางโองแลนั้นทะอาราม พาควเมือง ๒ แสน ฮักสาเจ้าสังขวิไชยยะกุมมาน ฮอดในเขตเมือง
สุวรรณภูมิ แต่ก่อนนั้น นางเลี้ยงพอนม เอาเจ้าสังขวิไชยยะกุมมาน อยู่เป็นเมืองแต่ ๓/๒๔/๑ หนองทั้งหลาย
นั้นชื่อว่า เมืองละ³⁴ อยู่เมื่อเท่าฮอด ปากห้วยบางพวร (บางพวน)

29 ด้วบทในเอกสารใบลานฉบับนี้ขาด จึงเนื้อความที่กล่าวไว้ในฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) ใน หน้า ๕๑.

30 ฉบับของหอสมุดแห่งชาติ (๒๔๘๓) กล่าวว่า ฮักชะฝ่ายหน้า, ฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า ฮักฝ่ายหน้า

31 เขตเวียงคาน-ผู้ปริวรรค

32 ฉบับของหอสมุดแห่งชาติ (๒๔๘๓) และฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า ปากห้วยพาด

33 ฉบับของหอสมุดแห่งชาติ (๒๔๘๓) และฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า ปากห้วยหุดเพียงได้กับด้วยน้ำเลี้ยงพอนม

หมื่นกลางโงง มีคว่ำห้าหมื่น ก็ตั้งอยู่เป็นบ้านเมืองแต่ ปากห้วยคุะคำ มาทางใต้³⁵
หมื่นนันทอาราม มีคว่ำห้าหมื่น ตั้งอยู่เป็นเมืองอยู่ ปากห้วยนกงู ปากโมง ก็ว่าแล

ขุนหมื่นทั้งหลายฝูงนี้ ตั้งบ้านสร้างเมืองแล้ว ก็เข้าสู่สมพพาน (โพธิสมภาร) เอาเวียกบ้านกานเมือง
ดอมพระยาสุมิตดวงสาราชามรุกชนครทั้งมวแล กล่าวบัน พระยาทั้งหลายฝูงนี้จตุติ ก็แล้วท่อนี้แลฯฯ

34 ฉบับของหอสมุดแห่งชาติ (๒๔๘๓) และฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า เมืองลาหนองคาย

35 ฉบับของหอสมุดแห่งชาติ (๒๔๘๓) และฉบับของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (๒๕๕๓) กล่าวว่า ปากห้วยคุกคามทางใต้, ธีระวัฒน์
แสนคำ กล่าวกับผู้ปริวรรตโดยให้การสันนิษฐานว่า เวียงคุกกับเวียงคำอาจเป็นเมืองเดียวกัน รวมถึงมีเรื่องเล่าจากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับ "คุ
คำ" คิ้ว (แลกเปลี่ยนข้อมูล ๕ มีนาคม ๒๕๖๐), ผู้รู้บางท่านกล่าวว่าสัญลักษณ์ : บาลีสันสกฤตแทน ห้ , ส่วนผู้ปริวรรต เห็นรูปคำที่
ปรากฏเป็นตัวอักษรธัมม์ จึงเขียนเป็น “คุะ” -ผู้ปริวรรต